

Корольова В.В.,
к.ю.н., доцент, професор кафедри
державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки
та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ «ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА»

Конституція України встановлює, що Україна є демократичною, правовою державою; що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави; що держава відповідає перед людиною за свою діяльність; що утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави; що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Здійснення державної влади відповідно до цих та інших конституційних норм і принципів є гарантією стабільності та безпеки конституційного ладу України, економічного добробуту населення, розвитку інститутів громадянського суспільства, запобігання узурпації державної влади та свавільному втручанню у права, свободи і законні інтереси фізичних та юридичних осіб.

Дотримання принципу верховенства права є досить складним процесом. Незважаючи на велику кількість наукових публікацій на цю тему, конкретний зміст принципу верховенства права залишається невизначеним. Виникає питання про доцільність дослідження змісту цього поняття.

Розуміння сутності верховенства права постійно удосконалюється і доповнюється новим змістом, з огляду на розвиток інститутів громадянського суспільства та держави; прав, свобод та обов'язків людини; їх змісту, обсягу та механізмів гарантування, реалізації, охорони і захисту; загроз людині, суспільству, державі.

В контексті теми дослідження заслуговують на увагу декілька визначень, згідно з якими верховенство права – це найефективніший метод захисту прав людини [2; 3]; мегапринцип, який включає в себе низку положень, підпринципів, норм, процедур, що розкривають його зміст і смислові характеристики [4]; самостійний правовий механізм, який «має на меті захист конституційних прав та свобод людини, виходячи, насамперед, із засад справедливості, моральності, рівності. Цей механізм, окрім інших елементів, включає також Конституцію та

закони України ...» [5, с. 30-35].

У вказаних випадках визнається комплексний характер верховенства права, що вимагає від держави не лише його законодавчого закріплення, а й втілення у правозастосовну діяльність, зокрема розробки дієвих механізмів його запровадження в юридичну практику.

Елементи принципу верховенства права були проголошені на 16-й доповіді Європейської Комісії «За демократію через право», схваленої Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні в 2011 р., до них відносяться:

- 1) законність;
- 2) юридична визначеність;
- 3) заборона свавілля;
- 4) доступ до правосуддя;
- 5) дотримання прав людини;
- 6) заборона дискримінації та рівність перед законом [6].

На важливості елементу законності принципу верховенства права наголошував англійський конституціоналіст А. Дайсі, який зазначив, що законність (верховенство закону) поширюється на суб'єкти публічного і приватного характеру. Суб'єкт влади повинен бути наділений повноваженнями діяти в рамках тих повноважень, які надані Конституцією і законом, суворо дотримуючись норм міжнародного права тощо. Законність також передбачає, що жодна особа не може бути покарана, якщо вона не порушила раніше ухвалених норм права, що вже набули чинності, та що за порушення закону (the law) має наставати відповідальність. Здійснення приписів права має бути в рамках можливого і забезпечене практично [7, с. 305].

На думку Т. Аллана, юридична визначеність означає, що держава в цілому повинна дотримуватися взятих на себе зобов'язань, виконувати певні функції чи виголошені нею перед людьми певні обіцянки (поняття «законних очікувань») [8, с. 217]. Далі він зазначає, що такі повноваження не мають здійснюватись у свавільний спосіб.

Р. Челлен пише, що кожному має бути надана можливість оскаржувати дії та рішення влади. Для цього необхідно, щоб судова влада була незалежною і неупередженою, щоб прокуратура діяла на чітких законних засадах, щоб громадяни могли не тільки звертатися до суду, але й домагалися реального виконання судового рішення, а також, щоб у країні існувала організована й незалежна адвокатура [9, с. 115].

Л. Фуллер справедливо вказує, що повага до прав людини означає, як мінімум, фактичне існування таких прав і гарантій: право на доступ до правосуддя, право на розгляд справи компетентним суддею, право бути вислуханим, заборона зворотної дії закону, право на ефективні засоби юридичного захисту, презумпція невинуватості.

Заборона дискримінації означає, що будь-який необґрунтований неоднаковий підхід за законом заборонений і кожному гарантується рівний

та ефективний захист від дискримінації за будь-якою ознакою, включаючи расу, кольор шкіри, стать, мову, релігію, політичні чи інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження чи іншу ознаку [10, с. 181].

Рівність перед законом означає, що всі особи підпадають під дію одних і тих же законів, і що жодна особа чи група осіб не має особливих юридичних привілеїв [10, с. 182].

Внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року Указом Президента України було введено воєнний стан, який діє до тепер. Відповідно до цього Указу, органи публічної влади зобов'язані запровадити та здійснювати заходи і повноваження, передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.

Крім того, в Указі глава держави зазначає, що на період дії воєнного стану можуть бути обмежені конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44 і 53 Конституції України [11]. Частина друга статті 64 Конституції України передбачає встановлення певних обмежень прав і свобод в умовах воєнного стану та визначає строк дії цих обмежень. При цьому не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Конституції.

Системне тлумачення наведених вище правових норм, передусім конституційних категоричних виключень щодо допустимих обмежень прав людини, свідчить, що в умовах правового режиму воєнного стану діє верховенство права як основоположний принцип права, що ґрунтується на загальноновизнаних правових цінностях, об'єднує загальні принципи права як основоположні обов'язкові вимоги до правового регулювання, правотворчості, реалізації та застосування права і має на меті обмеження свавілля влади та захист прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. (дата звернення: 06.10.2024 р.)
2. Француз А. Й. Траскторія Центральної та Східної Європи у 20-21 століттях: виклики процесу глобалізації, гібридні небезпеки (політичні та правові аспекти). Правничий вісник Університету «КРОК». 2020. № 38. С. 6-15.
3. Didych T. *Judicial Law-making and Its Regulation in Independent Ukraine: Its History and Development. Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 3 (11). P. 81-100.
4. Корольова В.В. Сутність правового закону крізь призму принципу верховенства права. *Держава, регіони, підприємство: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнародної конференції (7 грудня 2022 р., м. Київ)*. Київ: Університет «КРОК», 2022. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2022/paper/view/135> (дата звернення: 06.10.2024 р.)
5. Пильгун Н.В., Рошук М.В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави. *Юристичний вісник: Повітряне і космічне право*. 2012. №4. С. 30-35
6. Доповідь Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія), схваленої Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf. (дата звернення: 06.10.2024 р.).

7. Дайсі А. В. *Основи державного права Англії*. Пер. з англ. К. 1907. 671с.

8. Аллан Т.Р. *Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права*. Пер. з англ. К. 2008. 385 с.

9. Челлен Р. *Держава як форма життя*. Пер. з швед. К. 2008. 319 с.

10. Фуллер Лон Л. *Мораль права*. Пер. з англ. К. 2004. 232 с.

11. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.22 р. № 64/2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 06.10.2024)

